

Նա ինքն իբրեւ զառիւծ բարձրաձայն գոչէ .
 Յառաջ գայ Փայրիփառ զգըլուխն կըտրէ .
 եւ զերթը ըզչուռն կատաղած ըզնա սատակէ :

Ասէ աղջկանն՝ Արի՛, զքեզ ի տուն տանիմ .
 Մանկանցն հրաման տայ որ ի հետ երթին .
 երթան ըչտապով շուտ ի յետ դառնային .
 Խորհին թէ զինչ առնեն զայն որ ըսպանին :

Հրաման տայ չորս (fol. 62v) մանկան ի քաղաքն
 երթալ ,
 Բայց Փայրիփառ մանուկն մօտ առ ինքն կալ .
 Իւրեանց տայ շատ սակի խաղինայ եւ մալ ,
 Փոխէ ղկերպն որ քաղքէն մարդ գնոքա չի
 ճանչնար :

Գիշերն պարիսպն ի վայր զնոքա իջուցէ ,
 ի յալ քաղաք երթալ նոցա հրամայէ ,
 Բայց ոչ խիտ հեռանալ զատիւ ինքենէ
 Մինչեւ խապար եւ թուղթ(1) նոցա ուղարկէ :

Առնու ըզփայրիփառ մանուկն ի տուն գայ .
 Ասէ՛ վերո՛ւ ճարտար եւ տա՛ր ձըզէ՛ զգայ
 Հեռու տեղ անգուժման ի ճանիւսն վերայ(2) ,
 եւ թեզ զարձիւր առ իս որ մարդ չիմանայ :
 (Դարուեակերի)

ԳԻԾ ՄԸ

ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՅՈՒ ՄՏԱՒՈՐ ՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

Օ աւակ Հայաստանի լին ծանօթ մէկ ան-
 կան, չահեկան կը համարուի ուրուագծել Հայ
 Գիւղացու ընտանեկան — հասարակական
 ժողովներու Խոստովանիմ կանխաւ որ մեր հայ-
 րենեաց շատ մը կողմերը ճանչնալու առաւե-
 լութիւնը չունիմ, ծանօթութիւններս կը սահմա-
 նափառուին Ապահուեանց եւ Մոկաց գաւառ-
 ներու մէջ միայն, եւ, իթէ թոյլ կու տամ ինձ
 ընդհանուր առմամբ խօսիլ, անձնական այն հաս-
 տատ համոզումսն է որ միւս գաւառներու մէջ

Հայ գիւղացու ընկերական յարաբերութիւններն
 ասոնցնէն շատ չեն տարբերիր :

Յայտնի է թէ հասարակութեան մը քաղա-
 քակրեական յառաջադիմութեան մէջ ընտանե-
 կան — հասարակական ժողովները մեծ դեր ու-
 նին, կարելի է անգամ ըսել՝ իսկական հիմքն
 ու աստիճանաշարը կը կազմեն անոնց : Դադա-
 քացիներու մօտ այս դերը ճանչցուած ու գնա-
 հատուած է այն աստիճան՝ որ հոն այդ ժողով-
 ները գիտակցաբար նպատակաւոր կերպով կը
 կազմակերպուին, անոնց արդիւնքը կը հեռա-
 տեսուի ու մասնաւոր ճիշդ կը թափուի կենդա-
 նութիւն, շուք ու փայլ տալու համար անոնց :
 Գիւղացիներու մօտ այս դերը դեռ քաջորոշ չէ .
 հոն՝ կենսքի ուրիշ երեւոյթներու նման, ընկե-
 րական հաւաքումները նախնական, գրեթէ բը-
 նազդական վիճակի մէջ կը մնան տակաւին,
 հետեւաբար խուլ, անշուք ու անգոյն, որոշ
 կազմակերպութեան հանգամանք չունին, պարզ
 ժամանցներ են աւելի : Անուրանալի է սակայն
 որ հոս ալ այս ժողովներն իրենց խորին պար-
 ջութեան մէջ ունին եւ յարաբերական աստի-
 ճանով կը խաղան բարեբար դեր մը ժողովուրդի
 մտաւոր եւ բարոյական զարգացմանը — քա-
 ղաքակրթութեան — մէջ, եւ, ասոր համար ալ
 մեծապէս արժանի են նկատողութեան առնուե-
 լու Գիւղացին, առհասարակ, իրեն արուած դա-
 միկ, կոշտ, կոպիտ մակերիւնքով՝ քաղաքա-
 կրթութեան հետ աննուելի եւ խորթ կը ճանչ-
 ցուի յաճախ : Յուցնելու համար այս տեսու-
 թեան հարեանցի եւ անարդար ըլլալը, պատշաճ
 կը համարուի, առաջադրած նիւթիս սկսելէ ա-
 ռաջ, վերջիւնը քաղաքակրթութեան բուն սա-
 մանը : Ինչպէս գիտենք, քաղաքակրթութիւն
 կը նշանակէ « հասարակութիւն կազմող մարդու
 մտաւոր եւ բարոյական կարողութեանց զարգա-
 ցումը » : Արդ, քաղաքակրթութեան այս սահմա-
 նէն իսկ կը հետեւի որ ընտանեկան, հասարա-
 կական կենսքը, պարզ արգասիք մ'է մարդուս
 հոգեկան կարողութեանց, Բայց ամեն արգա-
 սիք, փոխադարձաբար, ճշգրիտ չափը կը ներ-
 կայացնէ զինք արտադրող սյուի կամ ոյծերուն
 ուրեմն ուր որ ընտանեկան, հասարակական
 կենսք կը տեսնուի ո եւ է չափով, հոն կայ նա-
 եւ աներկբայօրէն մտաւոր եւ բարոյական զար-
 ցացում մը, գէթ սաղմնային վիճակի մէջ : Այս
 եղբակցութեամբ անմիասնի է որ հիմնական
 խորիմիւր քաղաքակրթութեան պատկառելի
 շէնքին՝ դրուած ու արգագործուած է գեղջկա-
 կան կայուն, ընտանեկան եւ հասարակական
 կենսքին մէջ : Եւ քաղաքակրթութիւնն իր կա-
 տարելութեան աւելի կը մերձենայ այն ժողո-
 վուրդին մէջ, որու ընկերական կենսքը համա-
 մարդկային բարձր եւ աղինը զացցումներով է՛ն
 շատը տողորուած է : Արդ կարելի է հանդէտով
 հաստատել որ Հայ գիւղացին՝ հակառակ իր մը-
 տաւոր զարգացման շատ անձուկ վիճակին, կը
 սնուցանէ եւ կը պատկերացնէ իր մէջ քաղա-
 քակրթութեան ամենաառողջ քննաձիկ տարրեր,
 սկզբունքներ :

(1) Ձեռ. մէջ՝ բուխք .

(2) Ձեռագր. մէջ՝ վերա :

Հայ գիւղացու հիւրասիրութիւնը յայտնի է թէ առածի կարգը կրնայ անցնիլ ու իրաւ թըշուառ, նախախնամութեան ցամառն ու լքման ենթարկուած կը համարի զինք Հայ գիւղացին այն օրն՝ երբ իր օճախէն, իր վարձատակէն բաժին մ'ելած չէ կարօտի մը, հիւրի մը, առանց կրօնի եւ ազգութեան յայտնի խտրութեան։ Արդ՝ ո՞ր առժամայ ալ որ քննելու ըլլանք այս զգացումը, հողույ ալ արտադրութիւնը, առաքինութեանց վսեմազոյնը պիտի գտնենք զայն, քանի որ համաժողովրդային սիրտը, կարեկցութեան եւ անշահախնդրի զոհաբերութեան մը զործնականն ապացոյցը կը հանդիսանայ մեզի։ Իսկ ընկերական, հաւաքական կեանքին, ընկերաբար վայելուած մոտաւոր հանդիշներուն, Հայ գիւղացին միշտ ընդունակ, սիրով եւ պաշտող մ'եղած է, եւ ունի իր այս զգացման սա սիրուն արտայայտութիւնը՝ «Մասն անգամ ընկերով հարստանալ» ։ Ուշադրանք են արգելանք վրայ վրէպացու մտաւոր ու հոգեկան բնածին ձերբերը։ Անա թէ ինչպէս կը գնահատէ Հայ գիւղացու գեղեցիկ յատկութիւնները եւրոպական քաղաքակրթութեան ծանօթ մեր անմահ վիպասան Արստիանը։ «Միտք էի անուժ՝ որ թէ կորիչ մարդ ասեմ, մեր միջուկը հազար ռուսորն են էլել ու էլ օր էլ կան։ Թէ խելօք խօսք ասեմ, մեր պատաններն էլ հազարը գիտեն։ Թէ աղ ու հաց ասեմ, սեր, բարեկամութիւն, քաղցութիւն, երեւելի անմիջք ասեմ, մեր գեղեցուց սիրտն էլ ալ լիքը էսպէս մտքերով։ Առակ, մասապա, սուր սուր խօսքեր որ ուղեմաս, ի՞նչ է յետին ուսմի մարդը մէկի տեղակ հազարը կ'ասի։ . . . Լաւ գիտէի, որ թէ՛ Սամանջիկ, թէ՛ Ղալաշիկի երկրորդ ինչքան էսպէս երեւելի, խելօք, հուճարով մարդ են էլել, ինչքան խանի, Շահի, Սուլթանի դռներին սիրեկան աչքը։ Լաւ խաղ ասող, ոտանաւոր չինող մարդիկ են էլել, շատը Հայ ա էլել։ Միշակ Գէշիչ օղլին, Քեօռ օղլին բաւական են որ ասածս սուտ չի՛ դուրս գայ։ Թո՛ղ էլ օր էլ մէկ մարդ Գրիգոր Միխայիլանովի հետ խօսայ, նրա տաած խօսքերն, նրա ճարտար լեզուն, նրա էն հիմնալի բօյն ու պատկերն, նրա հէնց մէկ հուճարութեանը, որ հարկը տեսակի զանազան մարդի ու ազգի լեզուն, շարժումները, նստող վրէկնալը էնպէս ցոյց կ'առայ, որ թուանամ, թէ Շուրպալի էն ընտիր թէւաւորներունմ էլ տեսած ըլլիմ, ու վարժատան երեսն ի՞նչ ի՞նչ օրումը՝ կարելի է, և էն ժամանակն ըլի տեսնամ, որ այլքերը մեր միջուկը դարձել էին բռնութիւն, գրեւորով վեր քցում, էն ժամանակը կ'իմանայ, թէ Հայոց միջուկը ի՞նչ հուճար կայ»։ (Յառաջադաս «Վերջ Հայաստանի»)։

Ապահուենաց գաւառի մէջ քիչ չափ կարողութեան ունեցող գիւղացին ունի իր հիւրանոցը։ Մասնաւոր շինութիւններ չեն այս հիւրանոցները, հապա — խող արտառոց եւ ծիծաղելի չի՞նք — արտառառն մէկ անկիւնը,

սովորաբար մուտքին մօտ, անխառնած կիտրումով կամ ցանկապատով մը եւ կամ ամբիոնաձեւ բարձրացած քառակիւն չողաթմբով մը։ Առանձին ձեւին տակ օտա, իսկ երկրորդին՝ աստիճան կոչուին աննքե, Գիւղացի հարուստներ կան որ ունին երեք հաս արխառանք, մէկը գոմէշներու համար, մէկը եզներու, կովերու ու հորթերու, օրոնք սեղանայն բառով կը կոչուին քաղիք, եւ մէկ մ'այ ձիերու համար, որ կը կոչուի արխա (ոչխարներու փարաբը Հայ գիւղերու մէջ «գոմ» կ'անուանուի)։ Սքանկեր ձիերու արխառան մէջ են գետեղուած, հետեւաբար, հարուստներ Սիւնի օտա կ'ունենան, կան օտաներ այնքան ինքնավար ու ճաշակով յարգարուած, որ կարծես յատուկ սրահներ ըլլան անհրաժեշտ յարմարութիւններով։ Ախտառառն դռնէն ներս մանկելու պէս երկու երեք քալ անդին, ալ կամ ձախ կողմը, կը գտնուի օտային մուտքը անդուռ։ Մուտքին ճիշդ դիմաց, պատին մէջ կը տեսնուի քաղիքները (վարարան), ուր ամբողջ ցուրտ ամիսներուն կրակն անպակաս է։ Բռնախիւր երկու կողքերէն մինչեւ մուտքի երկու կողքերը զուգահեռական կերպով ձգուած երկու երկայն եւ տաշուած մարդակներ օտանին յատուկ կը բաժնեն երեք մասի։ Մէջտեղի մասը պարզ գեպին (հող) է եւ կը ծառայէ իբր ուղի, անցուղարձի համար։ Կողմնակի մասը ծածկուած է ձեւուած խաբրներով եւ երբեմն խաբրներու վրայէն թաղիքներով բազմեղու համար, իսկ անվանները՝ տանուտէրի կարողութեան համեմատ, ծածկուած կ'ըլլան կամ պարզ կակուղ խտով կամ խաբիով, եւ կամ թաղիքով։ Այստեղնիքն զատ «ձիթխաց» ներս ալ սաքուռ ունին։ Անա այս օտա եւ սաքուռ կոչուած հիւրանոցներն են որ այնան վերջին եւ ձեւուտայ ամիսներուն իր ծառային Հայ գիւղացուն իբր ժողովարան։ Անցողակի ըսեմ որ սաքուռներէն շատերը, ցորեն ասեմ, կատարեալ արհեստանոցներու կը փոխուին գեղջկուհիներու համար։ Հարմար է որ օրերդներ կը հաւաքուին նա իրենց ձեռարուեստովը գրաւելու, բռն (զուլպայ) ու սաղ (սրնքապան) հիւսելու, արախչի, արտանոց եւ մեղաք (կանապի գոգնաց), ճրլտան (քաղի) բանելու, խուճանս գործելու ու քարման մանելու։ այս վերջին աշխատութեան համար յաճախ մուտքները կ'իլլեն, բարձր տեղ ըլլալու համար։

Դրացիութեան կամ գաւառկարգի խտրութիւն չկայ ժողովականներու մէջ։ ամէն ոք աղատ է իր նախընտրած ժողովարանը յաճախել։ Անելլոր է բաղ թէ, ժողովարաններու վտանիք, ճրազոյս, վնաս. ամէն ժամեք ու հողաժողովին տանուտէրի կոչու է, ժողովականներն ասոց մասին չեն մտածեր անգամ։ Ժողովարաններն այսպէս բաց ըլլալով ժողովացիքի առաջ, մինչեւ նոյն սաքուռ կամ օտայի մէջ իրարու հետ հաւաքուած կը գտնուին զանազան գաւառկարգի անհատներ։ — քահանայ, տիրացու, վարժապետ, աշակերտ (երբեմն հայեր իրենց տղաք-

ներն ալ հետերնին կը բերին), գիւղապետ, ասանուտեր, գգիր, հօտաղ, մակ եւ մինչեւ անգամ օտարազգի հիւր։ Անործեալ նախապաշարութիւնով մը, միայն իզական սեննէ, որ իր յատուկ շնորհայի տեղը դեռ չունի այս հաւաքումներուն մէջ։ Պարզ բան է թէ այս տարածած խմբակներու խօսակցութեան նիւթն ալ այլազան կ'ըլլայ։ Եւ իրականէ հոն կը յեղեղուին կեանքի բոլոր խնդիրները։ Քանանան երբեմն ըստ պատշաճի, օրուայ օտոնի նշանակութիւնը կը բացատրէ, երբեմն կրօնական վէճի շուրջը կը դառնայ եւ լուսավարական հաւատքի ուղղափառութիւնը գերբնութիւնը կը հռչակէ ամեն կրօնէն ու աղանդէ, գիւղապետը քաղաքական կացութիւնը կը չօլափէ, վարժապետը կրթական վիճակն ու կրթութեան օգուանները կը քննարկէ, պանիստութիւնէ վերաբարձողն իր պանիստութեան ճարտարաբանականական հրաշայիթները կը մօզի պատկերացնել, ասանուտերը գիւղատնտեսական հարցերու շուրջը կը դառնայ, ծերերն իրենց երիտասարդութեան, հին ժամանակներու խաղաղութիւնն ու բարօրութիւնը կ'իշխանեն, հօտաղն ու մշակն իրենց խնամող յանձնուած լծկաններու ցովքը կ'ընեն, պատրաստաբաններն իրենց սրբախօսութիւնները կը պոխեն չորս կողմը, երգիչները իրենց քաղցր ձայնը շուր կուտան, աւուղիներն իրենց բանաստեղծական քնատուր տաղանդը մէջտեղ կը հանեն՝ ժամանակակից անցքերու վրայ յօրինած իրենց նոր պատկերներով, վերջապէս մօզովականներէն իւրաքանչիւրն անխօսի առիթ եւ ասպարէզ կը գտնէ իր շնորքը գնահատել տալու հոն։ Մոտադրական այսօրի հանդի ժամանակավայր ըլլալէ զատ, այս օտաններն ու սաքունները երբեմն ի հարկին իբրեւ պատուոյ եւ հաւատարմութեան կը հանդիսանան գիւղացիներու ներքին խռովութեանց։ Գիւղապետը կամ ասանուտերներէն մին խմանալով որ այսօրինանք այնչեղեաններու հետ թեթեւ վէճ մ'ունեցած են, խռոված իրարու հետ, թշնամացած եւ շուր կիբարանք հասուցած իրենց քէնը, իրարմէ գաղտնի, մասնաւոր կերպով լրիկուն մ'իր օտան կամ սաքուն կը հրաւիրէ անոնց պետերը, եւ փափկանկատ դարձուածքով խօսքը անոնց վրայ կը բերէ, ժողովականներու առաջ, եւ բարոյական ազդու խորհուրդներով, ներկաներու միջամտութեամբ կը հաշտեցնէ իրարու հետ։

Մոկաց գաւառին մէջ ալ Հայ գիւղացու ընտանեկան հաւաքումները պարզութեան նոյն գոյով կը լինեն, այս տարբերութեամբ որ հոն նոյն իսկ տանուտերի քնակարանը կը ծառայէ իբր ժողովարան եւ իզական սեննէ այս առիթով, թէեւ անուղղակի կերպով, իր կրթիչ բաժնիւր կ'ունենայ անոնց մէջ։ Այսէ զատ միաբնակները հոն աւելի բացայայտ է եւ չնչնաւորած, ժողովականները յանախ իրենց հետ կը բերեն իրենց օճախ բարեքններէն մէկ մէկ բաժին եւ ցրուելէ առաջ կը սքաղարծեն իրենց

մտերմութիւնը հաւաքական պաշտիվով մը (պարկեթիք, օտար)։ Հարկ չկայ ըսել թէ բաժինները կը բաշխուին ամառիկնոջ ձեռքովն ու քանահոնքովով։

ԴԱԽԻԹ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԱՎՈՒՄԲ «ՄԱՍԻՍ»

Խուր մը Փարիզաբնակ Հայ րեանքներն եւ անհասներ, վերջերս նիւնցիցի գրական եւ երաժշտական Ակումբ մը, զոր անուանեցին Ակումբ «Մասիս»։ Այս ախումբի անդամները կը զուտարւին ամիսն անգամ մը սրահի մը մէջ, եւ երեկոյր կ'անցնեն ունեկողելով գրական քննարկումներ, արտասանութեան, բանաստեղծութեան եւ երաժշտական նուագաւորութեան։ Ապրիլ ամսու երեկոյին, Պ. Չեքազ կարդաց իր «Ճանկուսի» բանկան պատմութիւնը, որու մէջ երեւան կը հանէ Սեմիէրիներու օրջանէն անակնկալ ու ինքնատիպ Հայ տղար մը, ցարդ անմահօք մնացած եւ որ կ'արժէր մոռացումէն դուրս բերուի։ Նոյն երեկոյին, Պ. Գալիք Կարապետեան կարդաց հետաքրքրական բանաստեղծութիւնը Հայ գիւղական «Ակումբ» ներուի վրայ մեր քաղաքի տուր։ Այլ երկու գրութիւններ կը ճառարակեցին մեր այս բաւով։ Պ. Չեքազի վիպական Յրանքներէ բնագիրը լոյս տեսած է արդէն La France Littéraire ամսագրի մէջ։

ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ

Հանդիով կ'իմանանք որ Փարիզի Հայ ուսանողներ, որ այժմ յիսունն մօտ են բոլով, այս օրերս՝ վերանապաստած են «Փարիզի Հայ ուսանողաց միութիւն»ը որ բանի մը տարի է վեր դարձած եւ գոյութիւն ունենալի։

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLÉ

Imp. D. DOGHRAMADJIAN
18, Rue des Gobelins, Paris.